

המודעות המשתנה של הילד

קל לזהות הבדלים ביכולות גופניות, רגשיות ושכליות בין ילדים בגילאים שונים לבין מבוגרים, ובכל זאת קיימת לעתים קרובות התעלמות מהבדלים אלה. הבדלי מודעות בולטים גם כאשר אנו מתבוננים במודעותם של ילדים בגילאים שונים ביחס לעצמם ולסביבתם. לתינוק, למשל, ישנה מה שניתן לכנות "תודעה משתתפת", הנעדרת תחושת הפרדה של עצמו מן הסביבה. בין גיל שנתיים לשלוש מתחולל שינוי חשוב בתודעה עם התפתחות הזכרון ותחילת השימוש במילה "אני". השינוי הזה הוא הסיבה לכך שמרבית האנשים אינם זוכרים בדרך כלל את חוויותיהם מן התקופה שקדמה לגיל שלוש. רוב הילדים עד גיל זה נתונים עדיין כבתוך חלום, חיים בהווה של זרם תודעה הפוסעת אחר כל מה שמופיע בפניהם, ללא התכוננות ו"ביצוע המטלה" הקיימת אצל אדם מבוגר. אם תשלח ילד בן ארבע להכין עצמו לבדו להליכה לישון בערב, סביר להניח שכאשר תצטרף אליו לאחר זמן מה תמצא אותו משחק במשחת השיניים או בורס המים בכיור. לילדים קטנים ישנה התייחסות שונה לגמרי לזמן ולמרחב. הם חיים בהווה, ללא תפיסת העבר והעתיד של המבוגרים. זו הסיבה לכך שהם מתקשים כל כך לחכות ואינם מבינים בכמה זמן מדובר כשאומרים להם שעליהם להמתין "עשר דקות" או "שלושה ימים".

הבשלתה של התודעה הבוגרת הינה תהליך הדרגתי. היא אינה נוצרת עם הלידה, אינה קיימת עדיין בגיל שמונה וגם לא בגיל חמש עשרה. ילד הגן, תלמיד בית הספר היסודי, המתבגר והמבוגר שונים מאוד זה מזה - הם תופסים את העולם בצורה שונה, חושבים, לומדים ומרגישים אחרת. ניתן לכנות את התהליך ההדרגתי המוביל להבשלת התודעה הבוגרת "התגשמות", מושג שמשמעותו המילולית הינה "כניסה לתוך הגוף", או לתוך חיים גשמיים. תהליך ההתגשמות הינו תהליך חשוב, שבהעדרו נותר האדם אישיות ילדותית, שאינה מצליחה לאחוז אחיזה מלאה בחיים על פני האדמה. התהליך הזה מתקדם על פי חוקי הסדר והזמן הטבעיים שלו ואל לנו לנסות לזרוז או לעכבו.

אם נכיר בהדרגתיותו של התהליך ההתגשמות נוכל להתאים לכל גיל את אופן ההתייחסות ואת אופן הלימוד הנכון. ילד הגן, למשל, מרוכז ברצון ובאיברים, בתנועה. הצמיחה האדירה של שבע השנים הראשונות מלווה בתנועה מתמדת שכן השרירים והעצמות צומחים והקואורדינציה מבשילה בהדרגה. במהלך השנים הללו לומד הילד בעיקר באמצעות חוזה ותנועה ועל ידי חיקוי של הסובב אותו. ישיבה חסרת תנועה במשך שעות איננה בריאה ולעתים אף איננה אפשרית לילד בגיל זה, המשתוקק לחוות הכל דרך גופו.

גופו של ילד בגיל בית הספר היסודי גדל כמובן עדיין, אבל "מרכז הכובד" שלו נע לעבר תחום הרגשות. עם הבשלת הרגשות בין הגילאים שבע לארבע עשרה, הילד לומד בהתלהבות רבה כאשר מתוארות בפניו תמונה של חיים כפי שנראו ביוון העתיקה או בספר האמריקאי. הצגה אמנותית יצירתית של נושאים הנלמדים בבית הספר פונות אל ליבו של הילד בגיל הזה וקל לו ללמוד ולזכור אותן. במקום להתרכז בתנועת אבריו, כמו הילד הקטן יותר, הילד בגילאים שבע עד ארבע עשרה מרוכז ב"מערכת הריתמית" של הנשימה ושל קצב הלב. משמעות הדבר היא שמוסיקה, הקשורה תמיד בקצב ולעתים מערבת גם את הנשימה (בשירה למשל, או בנגינה בחלילית עץ) הינה חשובה במיוחד עבור הילד בגיל הביניים. הנשימה והלב קשורים גם עם רגשות, ולכן אנו עדים נוכח השתנות קצב הנשימה ופעילות הלב כאשר אנו נרגשים או מבוהלים. לכן, דרכי הצגה אמנותיות ויצירתיות "מדברות" אל הילד בגיל הזה.

רק בשלב ההתבגרות המינית מופיעה התרכותו של הילד בראש ובחשיבה, והוא מתחיל לתרגל את כישוריו החדשים לנתח ולבקר את העולם. שינויים חשובים ממשכים להתרחש עדיין, כמובן, בגוף הפיזי עם הבשלת איברי המין, וגם רגשותיו של הנער או הנערה המתבגרים נראים מוקצנים לעתים. אבל חשיבה מופשטת ורציונאלית הינה המרכיב החדש והמלהיב, אליו יש לפנות עתה דרך נושאים דוגמת הוכחות של גיאומטריה אנליטית או חוקי הפיסיקה. היכולת לראות ולהבין סיבות ודפוסים מופיעה גם היא לראשונה, ושיעורים דוגמת "מגמות בתרבות המערבית" חשובים גם הם לתלמיד בית הספר התיכון. במהלך שנים אלה מתחיל להיוולד כושר השיפוט העצמאי.

עם הבשלתם ההדרגתית של הגוף, הרגשות והחשיבה מוכן עתה האדם ליטול על עצמו אחריות של חיי אדם מבוגר. ההתייחסות המסורתית אל גיל 21 כאל גיל הבגרות תואמת את תפיסתו של רודולף שטיינר שהרצון (תנועה, חיקוי) שולט בהתפתחות שבין הלידה לגיל שבע, הרגשות - בזו שבין גיל שבע לארבע עשרה, והחשיבה - בין גיל ארבע עשרה לעשרים ואחת. בגיל עשרים ואחת הגוף, הרגשות והחשיבה מוכנים לשלביה הנוספים של ההתפתחות הבוגרת.

שטיינר היה בין ראשוני המודעים עם תפיסה זו, הרואה את טבעו של האדם כמורכב משלוש איכויות - חשיבה, רגש ורצון. אם ברצוננו להבין באמת את הילד הצומח, עלינו להבין את השתנותם הדומיננטיות של המרכיבים הללו וכיצד הם משפיעים על הכרתו של הילד במהלך שלבי התפתחותו השונים.